

ORBÁN SÁNDOR

Adalékok a földreform utáni falusi viszonyok tanulmányozásához

Alig zajlik vita a fölszabadulás utáni időszak történeti problémáiról, kutatásáról anélkül, hogy újra meg újra szóba ne kerülnének a források tanulmányozásának nehézségei, korlátai. Nem is beszélve arról, hogy az ilyen gyorsléptű, zsúfolt átalakulások, mint amilyenek a fölszabadulást követték, nem föltétlenül hagytak mindenről írott nyomot az utókor számára, a nagy kavargásban az is megesett, hogy az írott nyom eltűnt, elveszett. De még ha megmaradt is, akkor is adódhat úgy, hogy a rendezetlenség vagy a kutató véges szemhatára folytán nem vált még ismertté. A nehézségek fölsorolásánál hivatkoznak olykor még további korlátokra is, melyek a kutatót elválasztják a kutatást tápláló forrásoktól. Nyomban hozzá kell tenni azonban, hogy a forrásnehézségekre történő hivatkozások létjogosultsága — sőt, mondhatni: hitele — rendkívül széles skálán mozog, kezdve attól, hogy azok esetleg menlevélül szolgálhatnak a tárgyilag nem mindig megalapozott eszmefuttatásokra, egészen az ugyanazon bizonyítóanyag unos-untalan való monoton ismétlésével szembeni kereső elégedetlenségig.

Az új bizonyító anyag keresése, fölszínrehozása persze ismét további nehézségekbe ütközik. Természetesen nem azért, mert a korszakról vagy egyes állomásairól már kialakított kép színesebbé válhatnék, vagy éppen módosulhatna általa, hanem mert az új források, dokumentumok használhatóvá tételének, közreadásának módszerei is éppúgy tisztázatlanok, mint akár a korszakbeli források kutatási vagy kritikai módszerei. Ezért fordulhat aztán elő az a sajátos helyzet, hogy a már ismert vagy kutatott forráskörökből, forrástípusból, vagy éppen olyan dokumentumokból összeálló válogatás, amelyeket esetleg már részben közöltek is, könnyen, szinte anélkül kaphat zöld utat, hogy akár a „születési bizonyítvány” vagy az „újat hozás” kritikus követelményeit fölvetnék vele szemben. De még tanulmányainkban is, pl. konkrétan az agrárkérdés körében, szinte újra meg újra fölsorakoznak a földreformmal érintett birtokok, juttatások és juttatottak — sokszor még nem is végleges számbavételből származó — adatai, és olyannyiszor összevetésre kerülnek a földreform előtti és utáni gazdasági és agrárnépességi statisztikák, mégis ismétlésük nem vált ki valamiféle sokallást. Ugyanakkor azok a kísérletek, amelyek bár a korszakról egységes, kompakt forrást és újszerű — addig hiányolt — anyagot tárnak föl, de mert csupán eligazítanak és magyarázzák azokat, nem pedig kidolgozott következtetéseket adnak közre, gyakorta erősen vitatottak és bátorító megértés nélkül valók.

E kettősség — sem előbbi, sem utóbbi ágon — nem rokonítható ama konzervatív, de a maga módján következetes elképzeléssel, mely időszakunkban csak levont konzekvenciákkal ellátott, tanulmányszerűen közölt forrásfeldolgozásokra adná rá legszívesebben a placetumot. Nem rokonítható, mert

míg eme igény csak a kompakt, a kutató által alig csorbítható forráskomplexumok föltárásánál jelentkezik, éppen ott nem vetődik föl, ahol a tematikai társág engedte beláthatatlan forrástenger mesterséges egységbe vonásának látszólag praktikus terjedelmi szempontja mögött állandóan ott leselkedik és hat a kutató szemléletéből, színvonalából, érdeklődéséből és nem utolsó sorban rokon- vagy ellenszenvéből óhatatlanul összefonódó prekonceptió is.

Nem kétséges, tematikai alapon is összeállítható jó válogatás, ámde akkor is csak határozottan körvonalazható téma szigorúan organikus anyaggal való dokumentálásából. Különbö — nem is beszélve az eligazítás nélkül ismételt és kézenfekvő anyagok árasztásának veszélyéről — a tudományos megbízhatóságot illetően állandó kétség támad mind a kutatóban, de még az igényes olvasóban is, hogy vajon a gyűjtemény láttán a történeti valóság másával vagy a kutató válogató készségével kerül-e szembe. A megnyugtató bizonyosságot, kutatónak, egyszerű olvasónak egyaránt — nem mondva le az említett, az egyes kompakt témák dokumentálásáról — inkább az egyes homogén források, forráskörök fölkutatása, közzététele kölcsönzi. S ilyen bizonyosságra — ha valahol, hát itt — rendkívül szükséges törekedni, mert hiszen tudott dolog, hogy korszakunk kutatása igen kétséges tudományos ranggal foglalt helyet a történetírásban.

Korántsem a címben említett adalékok jelentősége, mint inkább „születési bizonyítványuk” szükséges magyarázata indokolta az előljáróban tett látszólagos kitérést. Alapul vett adataink ugyanis egy egyszerű országos, a földhöz juttatott és az agrárnépesség egészének viszonyait vizsgáló, 1946. év elejéről való összeírás eredményeire épülnek. S mint ilyenek általában megfelelnek az egységes, kompakt forrásdokumentáció követelményeinek. Ennek az sem mond ellene, hogy az adatok nem teljesek — lévén, hogy az alapul szolgáló összeírást nem országos szakintézmény, hanem párt (SzDP) s nem is minden, hanem a községek mintegy jó harmadában végezte el. Nem mond ellene azért, mert a teljesség hiánya a forrás immanens korlátaiból, létrejöttének körülményeiből, nem pedig utólagos kutatói érintés nyomán fakadt. Ilyenformán nem csupán a teljesség elvi, de még a reprezentációs alap praktikus elégségessége sem jelenthet problémát. Ugyanakkor az egyes és összesített adatok valóságossága, minden, az összeírás alapvetően pártjellegéből folyó egyoldalúságai ellenére sem marad le semmivel az adott időszak szakintézményei összeírásaitól. S az adott időszakot ez esetben annál inkább hangsúlyozni kell, mivel 1946-ról, a fölszabadulást és a földreformot követő esztendőről van szó, amikor — és még hosszú éveken át — nem igen végeztek hasonló összeírásokat, nem készítettek egyidejű részletes fölméréseken alapuló társadalmi tablókat.

Mint hogy adataink forráskritikai leírása helységi soros és összesítő földolgozása másutt került közzétételre,¹ jelen írás — az iménti bevezetón túl — általában nem foglalkozik külön sem az adatok földolgozásának mikéntjével, sem azok közül olyanok ismertetésével, amelyek más összefüggésben esetleg ismertté váltak vagy válhatnak. Mindössze egyes adatok alapján a fölszabadulást és a földreformot követő falusi viszonyokat illető néhány tárgyi probléma módosult vagy éppen új aspektusból való vizsgálatára hívná föl a figyelmet. Természetesen újólag hangsúlyozva azt is, hogy ezek az adatok még az említett időpontban (1946 eleje) sem tekintendők abszolút értékűeknek, hanem csupán arányokról,

¹ Egy kérdőíves összeírás feldolgozása a mezőgazdasági népesség 1946. évi helyzetéről (Forrásközlés). Közli: Agrártörténeti Szemle 1966. 1—2 sz. Az eredeti anyag tárolási helye. PI. A SzDP 202., 203 és 204. cs.

nagyságrendekről vagy méginkább bizonyos dolgok előfordulásáról, elterjedtségéről nyújtanak használható tájékoztatást.

1. A földreformmal és a juttatottakkal kapcsolatban az eddigi vizsgálatok során rendszerint arra irányult a figyelmünk, hogy adott időpontban mindez vagy mindezek miféle megoldást eredményeztek. Az utánuk fennmaradt problémákat jobbára csak a szövetségi átalakulás objektív szükségét bizonyítandó — 1948 tájáról írván — mutattuk be, akkor is többnyire olyformán mint a földreform eredményeinek belső korlátjait.² Bármennyire is elvi megfontolások rejlettek emögött, közvetlenebbül valójában bizonyos forráspraktikai szempontok is ezt segítették szuggerálni; előtérbe helyezendő a földreformot követő időszakra annak eredményeit (adatok tömege az igénybevett, fölosztott birtok nagyságáról és a juttatottak, a juttatások mennyiségéről); későbbre pedig a gazdaságok fejlődésének korlátjait és a falun mutatkozó differenciálódási tendenciákat (különösen az 1949. január 1-i népszámlálás adatai alapján).

Nem hat különös kutatói fölfedezésként annak a megállapítása, hogy a fejlődési kép távolról sem ilyen egyszerű. Jelen adataink is arra mutatnak, hogy eredendően mennyire viszonylagos és korlátozott megoldás volt mindaz, amit a földreform, a juttatás jelentett. Egyszerűen azért, mert az agrárfejlődés megoldatlan problémáinak egész serege maradt fenn korábról, vagy jelentkezett új köntösben az adott időszakban, olyanok, amelyeknek megoldhatósága nem elsősorban a földreform lehetőség szerinti kiterjesztésének avagy korlátjainak függvénye volt, hanem eredendően kívül esett azon. Könnyű lenne erre nézve adatainkból a legkézenfekvőbbnek látszó bizonyítékot fölmutatni, azt ti., hogy az összeírás tanúsága szerint a helységeknek mindössze 47%-ában voltak megelégedve a földreformmal és 40%-ában nem, vagy csak részben (13%) keltett az megelégedést.³ Ha ez a különben szubjektív elemektől nem mentes ítélet az akkori helyzetenél fogva a centrális helyet elfoglaló földreformra csapott is vissza, mégis valójában mind a juttatottak, mind a nem juttatottak jelentős részének — a földreformtól független — megoldatlanul maradt viszonyaira is vall.

E körülmény azonban jobban megvilágítható, ha külön vizsgáljuk az imént említett két kategóriát. Ami a földreform után változatlanul *föld nélkül vagy jelentéktelen földdel maradtakat* illeti, bizonyonnyal erős csorbulást szenvedne tömegük és ennél fogva leszűkülne a velük kapcsolatos probléma is, ha csak az egyidejűleg összeírt 730 ezer igénylő, vagy az ebből igényjogosultnak nyilvánított 663 ezer és a valóban juttatott 642 ezer különbözetét vennénk tekintetbe. Hasonlóképpen nem fogadhatók el e tekintetben teljes értékűnek a földreform előzetes eredményeiként közzétett számok sem, amelyek szerint a különbözet mintegy 110—190 ezerre rúgna, — attól függően, hogy a jogosultnak nyilvánított vagy valamennyi igénylőhöz mérnénk a juttatottak (akkor még nem teljes) 466 ezres számát. Jobban közelít már a valósághoz a pártnak az az 1949 januári központi nyilvántartása, amely mintegy 142 ezerre teszi a juttatásból kimaradt igényjogosultak számát. Nos, összeírásunk reprezentatív adatai alapján jóval 200 ezer fölé tehető azok száma, akik igényelték, de kimaradtak a földosz-

² Megjegyzendő azonban, hogy némely írásban — különösen M. Somlyai Magdánál — már találkozhattunk annak a problémának a fölvetésével, amelyet a juttatás nélkül maradt tömegek jelentettek.

³ Egy kérdőíves összeírás... Összesítések 14. rovat.

tásból.⁴ E szám valószínűségére az 1949. évi népszámlálás is utal, amely csupán a kereső agrárnincstelenekből irt össze 283 ezret.

E számok között az egyébként mindeddig nem vizsgált különbségek csak részben adódhatnak a fölvételek eltérő időpontjából. Ha azt tekintjük is — mint összeírásunk adatai mutatják —, hogy az 1946. éveleji, a helységek 75⁰/₀-ban⁵ kiosztható (vagy annak vélt) területből nem volt éppen túlnagy mennyiség a tartalékterület, (kb. 300 ezer kh. alatt) akkor is alig hihető, hogy 1949-ben több juttatás nélkül lehetne számon tartani mint korábban, s ugyanakkor mégis kevesebbet, mint amennyit a főntebb hivatkozott összeírásunk mutat. E különbségek nem az időpontok eltérése miatt, hanem az összeírással érintett kör szűkítésével kapcsolatosak, azzal, hogy a juttatási igényjogosultságnak nem egyszerűen maga a földnélküliség vagy a kevésföldűség volt a kritériuma, hanem olyan további megkötések is, mint az életkori és családi állapot, valamint a várható örökség hiánya, saját terület alacsony maximuma stb. Viszont ugyanakkor az agrár-nincsteleni helyzet, mint mindenképpen főnálló körülmény, nem függött attól, hogy e megkötések szerint juttatásra jogosult vagy nem jogosult valaki, de még csak attól sem, hogy az illető igénylő volt-e, vagy esetleg, valamely okból (más kenyérkereset, vagy óvatosság, vagy az igénylés eredendő céltalansága stb.) meg sem kísérelte azt. Márpedig a probléma ezek által, illetve ezekkel együtt jelentkezik és vizsgálható teljességgel.

Aminthogy a földreform után változatlanul föld nélkül vagy jelentéktelen földdel maradtak száma, éppúgy viszonyaik súlyossága sem a földreform belső korlátjainak volt a folyománya. Sőt még csak nem is az adott agrárpolitikának, amely a demokrácia népi és szociális tartalmának megfelelően, az adott lehetőségekhez képest, több intézkedéssel is e réteg védelmére sietett. Föltehetően alig lehet elválasztani ezek hatásától pl. összeírásunk reprezentatív adatai alapján számított éves-cselédenkénti 18,7q-ás kenyérgabona-kommenciót (és ehhez többnyire hozzáadható még az étkezés-, szállás-, fa-, állat- stb. járandóság).⁶ A probléma nem is e tekintetben mutatkozott (ezt egyébként jól vizsgálja Nádujfalvy József a Statisztikai Szemle 1947, 9—10. számában közölt szociálpolitikáról szóló írása is), hanem a munkaviszony-lehetőségeknél, nevezetesen a munkanélküliségnél. Mert igaz ugyan, hogy a mezőgazdaságban a kizsákmányolás köre és intenzitása erősen lecsökkent, azonban mindez nem társult a korábbról örökölt agrártúlnépesedés fölszámolásával, sőt a háborús viszonyok — a rombolások, a közellátás — folytán történő visszavándorlással átmenetileg ennek éppen az ellenkezője érvényesült.

A fölszabadulás, a földreform utáni agrármunkanélküliségről szóló — többnyire eltérő, vagy éppen ellentmondásos — adatok sajátos módon, méghozzá a munkaalkalmakat nyújtó, illetve azok híján levő helységek arányának számbavételével egészíthetők ki összeírásunk alapján. Reprezentatív adataiból kiderül, hogy a helységeknek mintegy 47—48⁰/₀-ában nem akadt munkaalkalom az arra rászorulóknak számára.⁷ Sőt, ha adataink alapján azt is tekintjük, hogy a meglévő munkaalkalmaknak is, a helységek számát illetően, mintegy jó négyötödét tesz ki az eléggé idényjellegű (a földreform kapcsán rendszerint külön engedélyezett) erdő- és famunkák, továbbá, hogy a munkaalkalmak körébe itt-ott a nem agrárjellegűek is bevonattak — valójában ennél az átlagnál is rosszabb

⁴ Összesítések 7—8. rovat.

⁵ Összesítések 4. rovat.

⁶ Összesítések 25. rovat.

⁷ Összesítések 26. rovat.

volt a helyzet. S különösen ilyen volt ez az Alföldön, ahol jóval 50% fölött jelezték a munkaalkalommal nem rendelkező helységek arányát. Nyomban hozzá kell azonban tenni, hogy a rendszeres és tartós éves cselédtartást e munkaalkalmaktól láthatóan elkülönítve kezelte az összeírás. Részint ezért, részint pedig azért, mert az az egyetlen nagyobb kísérlet, mely helységenként kimutatta volna a tartós munkaviszonyban levő mezőgazdasági munkások számát, alig járt eredménnyel (az 1949. január 1-én tartott népszámlálás 27. kérdő pontjáról van szó!), adataink alapján közölhetjük, hogy e helységeknek mintegy 65%-ában volt éves cselédtartás.⁸

Ám a munkaalkalom, különösen pedig a tartós és természetbenivel járó munkaalkalom, mint amilyen az éves cselédéké is volt, az akkori inflációs viszonyok között igen fontos tényezője volt a nem juttatott agrárszegénység el-látottságának. Éppen ezért azok a további adatok, amelyek ezek általános el-látottságára vonatkoznak, jórészt előbbire is utalnak és azzal együtt jellemzik e réteg általános helyzetét. Adataink tanúsága szerint a helységeknek mintegy 55—56%-ából jelezték, hogy a nincstelen lakosság ellátatlan vagy rossz ellátottságú, s még 0,5%-ot sem tett ki azon helységek aránya, amelyekből e réteg ellátottságáról adnak hírt.⁹ A 40%-ot meghaladó többi helységből hiányos vagy gyenge ellátást jelentenek. Nem kétséges, a nincstelenek ellátásáról kialakított sommázó ítéleteket ugyancsak sok szubjektív tényező befolyásolta (pl. a segí-tésre szorulás indoklása) — mégis ezek is, együtt az előbbiekkal, jól árulkodnak a föld nélkül vagy kevés földdel maradottak tömege és viszonyai által kezdettől fölvetett és súlyukkal immár egyre jobban a népi demokráciára nehezedeő problémákról.

S milyen mértékben oldódtak meg vajon a problémák a juttatással a má-sik, a szerencsésebb kategóriánál, a *juttatottaknál*? Alig hihető, hogy ezek hely-zetének vizsgálata leegyszerűsíthető lenne birtok- vagy gazdaságterületük alap-ján gondolható státusuk számbavételére. A földterület önmagában éppen úgy csak részben mutatja a földreform valóságos eredményeit, mint ahogy az egyes rétegek termelőeszközökhöz való viszonyának vizsgálata is eltorzul, leszűkül akkor, ha csak ézt vesszük alapul. S különösen eltorzul egy olyan időszakban, amikor a föld új megosztását, a különböző körülmények folytán, nem követ-hette közvetlenül nyomon az — akkor különösen kiemelkedő szerephez jutó — egyéb termelőeszközök megosztása.

Földdolgozott összeírásunk némely adatai ugyan arra vallanak, hogy ezek általános helyzete távolról sem volt oly rossz, mint a nincstelen lakosságé. Ezek esetében a helységeknek mintegy 30%-ából jeleztek rossz vagy teljes ellátat-lanságot, és majdnem 4%-ában jó ellátottságot.¹⁰ Nem különben a reprezen-tációs adatok alapján számítható mintegy 1 millió kh. őszi (1945) bevetett terü-letük sem marad le — arányosan számítva — föltűnően a régi gazdák 2 millió kh-at meghaladó bevetett területétől.¹¹ Közelebbről megvizsgálva e helyzet té-nyezőit azonban kitűnik, hogy az általános ellátottság hiányosságainak hely-ségenkénti konkrét megjelölésénél — eltérően a nincstelenektől — gyakorta ott szerepel az iga hiánya (négy és félszer annyi esetben mint a kenyér, és majdnem annyiszor mint a ruha hiánya!). Még inkább fényt vetnek a körülményekre azok

⁸ Összesítés 25. rovat.

⁹ Összesítés 28. rovat.

¹⁰ Összesítések 23. rovat.

¹¹ Összesítések 15—16. rovat.

az adatok, amelyek az igára, valamint a vetőmagra szorulóknak segítségének forrásait taglalják.

Bár hangsúlyozni kell, hogy e rászorulókat az összeírás eredetileg nem csupán a juttatottak köréből tudakolta, mégis értelemszerűen ezek zömmel az utóbbiak közül adódtak. Reprézntációs adataink szerint ilyeneket a helységeknek mintegy 69—74%-ából jeleztek.¹² És ezen belül mindössze 1—1,5% sem volt azon helységek aránya, amelyekből azt válaszolták, hogy a rászorulóknak sehonnán sem kaptak segítséget. Az igazgítás formája a helységeknek mintegy négyötöd részében a bérszántás vagy igakölcsön kategóriájába sorolható, amelyet általában magánosok nyújtottak. Egyéb, a helységeknek mintegy 7—8%-ában akár a hatóságok, akár a különböző helyi szervek (termelési bizottság, földigénylő bizottság) által kirendelt vagy más úton biztosított igaerő tulajdonképpen ugyancsak ezeknek az arányát növeli. Szövetkezeti segítséget a helységeknek csupán töredékéből jeleztek, lévén hogy az újonnan alakult földművelőszövetkezetek kezelésébe jutott volt uradalmi traktorok jelentős része nem volt üzemképes. Tanulságos azonban, hogy a rászorulóknak kölcsönös összefogásával a helységeknek ugyancsak mintegy 8%-ában oldották meg az igaigényt, valamint, hogy az önerőből történő megoldások között a helységeknek több mint 1%-ában ott szerepel a kézi kapa. Ugyanakkor olyan igaforrás, mely a saját föld részhasználatba (pl. felesbe) adásával járt együtt, mindössze egyetlen helységben (Heves megyében) volt.

Arra, hogy főleg munkával történt az igakölcsön és bérszántás viszonzása, már e rovat adataiban is találunk utalást. Még inkább kiderül ez az összeírás ama adatai alapján, amelyek arról tájékoztatnak, hogy a helységeknek 57—58%-ában általában, további 10%-ában pedig részben járnak az úgazdák napszámba.¹³ Csupán mintegy 31—32% volt az olyan helységek aránya, ahol nem jártak, vagy nem volt hová napszámba járniok. Nemcsak az iga-, de a vetőmagsegítés viszonzásában is jelentős szerepe volt a napszámnak. Nyomban hozzá kell tenni azonban, hogy ez utóbbi elterjedtsége korántsem volt oly széles körű, mivel a vetőmaghiány megoldásánál a helységek 10%-ában a saját forrásnak volt nagyobb szerepe. Nem is szólva arról, hogy itt a helységeknek majdnem felében a hatóságok és a különböző helyi szervek egész sora működött közre a vetőmag biztosításában, még oly módon is, hogy esetleg a közellátási vagy adógabonát utalta ki, vagy elkobzást rendelt el erre a célra.

Íme tehát a juttatottak kezdeti viszonyainak néhány vonása, amelynek alapján jól látható, hogy eleinte sokszor csak egyik betöltetlen keret volt a holdak számával jelölt gazdaságnagyság és a legkülönbözőbb — kevés kivételtől eltekintve — saját gazdaságon kívüli források hatottak közre azok rekonstrukciójában, viszonylagos kifejlődésében. S e források sorában — mint különösen az iga esetében kiderült — akkor még alig juthatott jelentősebb szerephez a népi demokrácia központi segítsége, azért valamiféle protokolláris túlzás sem lenne helyes ezzel kapcsolatban. Azaz pontosabban: ha volt — mint ahogy valóban volt — ilyen támogatás, az nem közvetlenül anyagi juttatások formájában, hanem elsődlegesen bizonyos — nem egyszer másokat segítségre serkentő — adminisztratív rendszabályok foganatosításában vagy támogatásában mutatkozott meg. Ha ugyan vizsontszolgáltatásért is, méghozzá némelykor rendkívül egyenlőtlen viszonzásért, de az igakölcsönben, vagy kisebbrészt vetőmagkölcsönben

¹² Összesítések 18—19. rovat.

¹³ Összesítések 27. rovat.

realizálódó konkrét segítség magánosoktól, parasztoktól származott. Így volt ez sokszor még olyan formában is, hogy abban a központi demokratikus rendszabályok adminisztratív kényszere érvényesült. Ezt támasztják egyébként alá nemcsak az előbbieket, hanem összeírásunk ama adatai is, amelyek arról szólnak, hogy a régi gazdák a helységeknek mintegy 64%-ában általában és további 18%-ában részben segítették a juttatottakat, s mindössze 18%-ban számolnak be olyan helységekről, amelyek nem-mel feleltek az ezt tudakoló kérdésre.¹⁴ Meg kell nyomban jegyezni — s nemcsak az ezt tudakoló kérdés alapján —, hogy e segítségnyújtás nemcsak a gazdag vagy módosabb parasztság sajátja volt, hanem az összmennyiséget illetően, ezeknél jóval nagyobb szabad iga kapacitással rendelkező közép- és kisparasztságé is.

E körülmények konzekvenciáit vizsgálva azonban szinte óhatatlanul túljutunk a juttatottak és a juttatás nélkül maradtak akkori gazdasági-társadalmi helyzetének problematikáján és szembetalálkozunk ezek egyidejű politikai vetületével.

2. *A párt- és politikai viszonyokat* vizsgáló kutatások igen lényeges összefüggéseket tártak föl már éppen az 1945 ősztől 1946 tavaszáig terjedő időszakról. Megállapításaik azonban a juttatások és az egyes politikai pártok tartósabb befolyásának összefüggéséről gyakorta általánosságban mozognak, meghozzá elég széles skálán, melyen egyaránt elfér — hogy csak mást ne mondjunk — mind az útgazdák abszolút és közvetlen szövetségesként való megnyerésének mechanikus fölfogása, mind pedig azok kiscgazdai illúzióinak, politikai orientációjának eltűlése. Aligha tévedünk, ha ennek okát a számszerű vizsgálatra lehetőséget nyújtó bizonyító anyag hiányával is kapcsolatba hozzuk.

Földolgozott összeírásunk adatai hasznos segítséget nyújtanak e hiány kiküszöböléséhez. S mindezt megbízható módon, mivel reprezentatív számai megközelítő pontossággal tükrözik mind a juttatottak, mind a földigénylő bizottsági tagok számát. Sőt annak folytán sem érvényesül valamiféle torzítás, hogy az összeírást a koalíciós pártok egyike, a SzDP, illetve többnyire annak helyi vezetői végezték el. Az összeírók ugyanis láthatóan nem „kerekítettek fölfelé” saját pártjuk javára. Más kérdés persze — és ez minden pártnál fölvetődik —, hogy miféle ismervek alapján tekintették az egyes pártokhoz való tartozást. Bár meg kell jegyezni, hogy az összeírás arra utal, hogy nem annyira az alak, hanem inkább a tartalmi, a köztudott tapasztalati tényeket vették e tekintetben is alapul.

A juttatottak és a földigénylő bizottságok tagjai az alábbi arányok szerint oszlottak meg az egyes pártokban (%-ban):

Megnevezés	MKP	SzDP	NPP	KgP	Egyéb párt és p. k.	Összesen
A juttatottak aránya ¹⁵	25,0	14,5	19,5	27,0	14,0	100,0
A földigénylő bizottságok tagjainak aránya ¹⁶	34,5	16,5	21,0	21,0	7,0	100,0

Már első rápillantásra föltűnik, hogy a juttatottak, a földigénylő bizottságok tagjai pedig méginkább, a koalíciós pártokban tömörültek, s csak ele-

¹⁴ Összesítések 20. rovat.

¹⁵ Összesítések 31—35. rovat.

¹⁶ Összesítések 36—40. rovat.

nyésző volt azok aránya, akik egyéb pártban, pontosabban — szinte kizárólag — a Polgári Demokrata Pártban vagy egyetlen pártban sem foglaltak helyet. Persze, mint az imént utaltunk rá, az egyes pártokhoz való tartozás az alakí, szervezeti viszonylatokon túl és azok helyett, sokkal inkább a helyi koalíciós harcokban ezidőtájt nap-nap után tapasztalható állásfoglalásokban és orientációkban mutatkozott. Ezek között különösen jelentős helyet foglalt el az összeírás januári-februári időpontjától nem távolira eső, éppen azért az adott politikai polarizálódást is befolyásoló 1945 novemberi választásokon kialakult helyzet. A baloldal eredményes tavaszi ellentámadása föltehetően csak valamivel ezután éreztehatte hatását a pártok e területeken mutatkozó tömegbefolyásának alakulásában.

Mindazonáltal már itt megmutatkozott, hogy a koalíciós pártokon belüli, a választásokon tapasztalt országos elrendeződést messze nem követte, sőt keresztelte az egyes pártoknak a juttatottak, illetve a földigénylő bizottságok körében kialakult befolyása. S ez az eltérés, mint látható, a koalíció baloldali pártjainak javára állott fönn, amelyek a juttatottak sorában mintegy háromötödös, a bizottságokban pedig több mint kétharmados túlnyomó többséggel rendelkeztek. Különösen figyelemre méltó, hogy amíg a Kiszgazdapárt őszi szavazóinak 57⁰/₀-os országos aránya helyett itt mindössze 27⁰/₀ mutatkozik, addig a Kommunista Párt a választási 17⁰/₀-os átlaggal szemben ezek körében 25⁰/₀-os, a bizottságokban pedig több mint egyharmados aránnyal rendelkezik. S hozzátehetnénk még, hogy itt a felényi arányban föllelhető kiszgazdapárti tagság — rendelkeznek bár kiszgazdai illúziókkal — sem ugyanaz, mint amelyet a párt jobboldala jelent. Nem utolsó sorban föltűnik még a rövid múlttal rendelkező, de a földreform előkészítésében és bonyolításában kiemelkedő szerepet játszó Parasztpárt 7⁰/₀-os őszi átlaghoz képest majdnem, vagy éppen háromszoros aránya, míg ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt, mintegy az elhanyagolt falusi orientációja eredményeképpen, még az országos 17⁰/₀-os arányt sem tudta elérni ezek körében.

Ezek a tények persze nemcsak egyszerűen arra utalnak, hogy az 1945 novemberi választásokon és egyáltalán a juttatások nyomán, a baloldali pártok a juttatottak körében átlagon fölüli bázissal rendelkeztek, hanem ugyanakkor egy tartósabb, de korántsem statikus szövetség megalapozását is mutatják. Ez a szövetség joggal jöhetett számításba falun a népi demokrácia Baloldali Blokkba tömörült előrehajtó erőinek 1946 tavaszi, az elért vívmányok megvédéséért és továbbfejlesztéséért indított ellentámadásában. Mindezt csak alátámasztják azok a körülmények, amelyek a baloldali pártoknak a juttatottakat illető számszerű befolyásán túl, azoknak az ország helységeiben való elterjedtségéről is vallanak. Ezzel kapcsolatban elég csupán arra, az összeírás reprezentatív adataiból kiderülő tényre hivatkozni, hogy a juttatottak körében majdnem annyi, a földigénylő bizottságokban pedig 19⁰/₀-kal több helységben voltak jelen a KP tagjai, mint a kiszgazdapártiak. De e helységeknél jóval kétharmad fölötti részében a NPP és a SZDP is ott volt a juttatottak sorában. Egyedül az egyéb pártbeliek (PDP) és a pártonkívüliek mutatkoznak csupán kétharmad, illetve egyharmadában a helységeknél.

Az eddigiekből — mind a pártok tagságának, mind az érintett helységek arányainak szemrevételezéséből — az is kitűnt, hogy ezek az arányok messze nem azonosak a juttatottak, illetve a földigénylő bizottságok esetében. A köztük levő eltérésekben még bizonyos következetesség is mutatkozik oly módon, hogy a három baloldali párt tagságának számszerinti aránya lényegesen nagyobb

a földigénylő bizottságokban, mint a juttatottak körében. Különösen jól látható ez a KP esetében, melynek tagságából a bizottságok tagjainak 34,5%-a, a juttatottaknak pedig egynegyede került ki. Ugyanakkor a Kiszgazdapártnál, valamint az egyéb pártnál és pártonkívülieknél ennek éppen fordítottját tapasztalhatjuk, mivel ezek aránya a földigénylő bizottságokban van lényegesen alatta a juttatottakénak. Általában ez a helyzet áll fenn az érintett helységek arányát illetően is, azzal az eltéréssel, hogy a baloldali pártok körül a SZDP — a már említett körülmény folytán — a juttatottakhoz képest éppúgy kevesebb helységben van jelen a földigénylő bizottságokban, mint a Kiszgazdapárt (itt is ott is minusz 16—17%).

Szinte kézenfekvő ezek után és alapjában igaz is a következtetés a három demokratikus párt, s különösen a KP áldozatvállalásáról, melynek tagjai a földigénylő bizottságokban anélkül végezték a nagyobb munkát a földreform végrehajtásában, hogy a juttatásokból is arányosan a nagyobb részt kapták volna. Mind e körülmény, akár még a továbbfejlesztés lehetősége szempontjából is, kedvezően minősíti a népi demokráciának ezt a helyi végrehajtó, egyszerűsmind fontos társadalmi szervezetét. Mégis — emellett is — fölvetődik a probléma: az ti., hogy bár a demokratikus pártok juttatottak közti befolyása az országhoz képest kedvezően alakult, mégis miért nem alakult úgy, ahogy e pártok részvételük, tevékenységük alapján megillették volna? Föltehetően egyoldalúan torzító lenne magyarázatul adni, hogy a bizottságokban jelentkező nagyobb arány a pusztá pozícióharc, és nem a tényleges részvállalás eredménye lett volna. Valójában nagy mértékben közrejátszottak azok a tényezők is, amelyek részint a korábbi elmaradottságból, részint pedig a juttatotti, a „gazdai” helyzetből következően fékezőleg jelentkeztek a sorok objektív érdekek szerint történő elrendeződésében. S mindezekén túl — visszakanyarodva most a juttatottak gazdasági-társadalmi helyzetéből eredő politikai konzekvenciákról tett korábbi utaláshoz — kedvezőtlenül hatottak erre az elrendeződésre azok az ellentmondások, amelyek egyrészt a juttatottak központilag egyesapásra alig fölszámolható nehézségeiből, másrészt a közvetlen segítség forrásaival kapcsolatban adódtak.

A párt- és politikai viszonyokról eddig nyújtott adataink természetesen e — bár falun a legfontosabb — viszonyoknak csupán egy részéhez szolgálnak adalékkul. Mint a földolgozott összeírás más adataiból kiderül, a juttatottak vagy a földigénylő bizottságok körében befolyással rendelkező pártok nemesak hogy nem tükrözték az egyes helységekben tevékenykedő pártok helyzetét, de az esetek jó részében még csak azonosak sem voltak azokkal. Az előbbieknél befolyással rendelkező pártokon túl, s azok mellett, a helységekben föllelhető egyéb pártoknak — sajnos — az összeírás nem tudakolta a létszámadatait.¹⁷ Csupán ezek előfordulási sorrendjében segít eligazítani az egyes pártok szerint. E sorrendben a Kiszgazdapárt vezet, melyet kevésbé utána az SzDP követ, majd jelentősen lemaradva ezektől a KP és az NP következnek sorra.¹⁸ Ugyanakkor ez az összeírás sajátos módon tudakolta a pártok — valamennyi: egyaránt a juttatottak körében és a helységekben meglevő pártok — közötti viszonyt. S

¹⁷ Egyébként erre nézve jól használható községsoros adatokat nyújt az 1945 őszi nemzetgyűlési választások szavazatainak földolgozása alapján: Az 1945 évi nemzetgyűlési választás adatai a statisztika tükrében. Szerk: Faragó Gyula. 1946. Tárolási helye: PI A.

¹⁸ Összesítések 41. rovat.

hogy erről mennyire fontosnak tartották jelzést adni az egyes helységekből. jól mutatja a válaszok feltűnően magas száma.¹⁹

Am hangsúlyozni kell, hogy amennyire megbízhatók számszerűleg az e pontra vonatkozó reprezentációs adatok, legalább oly mértékben torzít rajtuk tartalmilag az a tény, hogy a tudakolt viszonyokban részes egyik párt — többnyire — helyi vezetői szolgáltatták az adatokat. Éme — jórészt a SzDP helyi vezetői szemével látott — pártviszonyok a helységeknél mintegy 64%-ában jónak vagy kielégítőnek minősülnek. A helységeknél további 9—10%-ában már kedvezőtlenbereknek (tűrhető, váltakozó, surlódásos stb.) jelzik e viszonyokat, azonban mindezt anélkül, hogy a konkrét okokra utalnának. A további 7%-ban annyiban utalnak a konkrét okokra, amennyiben megnevezik azokat a pártokat, amelyeket kivéve jó a többi pártok közötti viszony. Nos e jó viszony alól kivételt képező pártok között egyszer sem szerepel az SzDP, sőt a NPP is csak néhányszor, viszont a KP az eseteknek közel egyharmadában, a Kisgazdapárt pedig kétharmadában. Az összeírás a helységeknél megmaradt mintegy 20%-ában viszont már rossznak, sőt igen rossznak minősíti a pártok közötti viszonyokat. Ebből csak 6%-ban jelöli meg a megromlott viszony konkrét okát, olyképpen, hogy abból egyaránt 2,5—2,5% esik a Kisgazdapártra és a Kommunista Pártra is, s mindössze egyetlen 0%-on osztozkodik a reakciós közigazgatás, majd a többi pártok — köztük a SzDP is — és végül a földigénylő bizottság.

Alig kell hangsúlyozni, hogy a pártviszonyokra vonatkozó adatok — minden egyoldalúságuk mellett is — jól egészítik ki a különböző pártok tagságának a juttatottak és a földigénylő bizottságok körében jelentkező arányáról bemutatottakat és együtt az előbbiekkal jól vallanak arról a helyzetről, amely a falut az 1945 őszi választások után, a Baloldali Blokk tavaszi ellentámadása előkészülete idején jellemezte. Mindez nevezetesen atekintetben jelentkezik, hogy míg előbbiekk a demokratikus pártok juttatottak körében mutatkozó elhatározó befolyásáról, utóbbiak valamennyi koalíciós pártnak a helységeknél majdnem háromnegyed részében tapasztalható jó vagy tűrhető viszonyára, együttműködésére utalnak.

3. *A háborús károk és kommunális viszonyok*, bár az egyes helységeknél földreform előtti fejlettségi fokával, illetve a háborús rombolásokkal kapcsolatosak. s mint ilyenek látszólag nincsenek okozati összefüggésben a földreform nyomán kialakult falusi helyzettel, mégis fontos tényezői voltak annak. Hatásuk mindezekelőtt atekintetben mutatkozott, hogy a tömeges üzemi átalakulással amúgy is előálló inventár- és termelési problémák mellett további jelentős nehézségeket okoztak és fékezőleg léptek föl a gazdaságok rekonstrukciójában. E nehézségek természetesen valamennyi gazdaságtípusban jelentkeztek, azonban akár közvetve, akár közvetlenül kiváltképpen a juttatottak körében éreztették hatásukat.

A főbb háborús károk nagyságát, pénzértékét jelző számokat ugyan gyakran viszontláthattuk mind az egyidejű források, mind az egyes történeti munkákból, mégis azoknak a mezőgazdaság területén tapasztalható, s különösen a falusi kommunális adottságokkal kapcsolatos árnyaltabb hatásáról mindezideig hiányos képünk van. Összeírásunk itt bemutatásra kerülő reprezentatív adatai sem e hiány fölszámolását, csupán annak kisebbitését segítik elő oly módon, hogy tájékoztatnak a háború által okozott egyes károk elterjedtségéről, sorrendjéről és arról, hogy ezek következtében miként alakultak a helységeknél kommunális adottságai.

¹⁹ Összesítések 42. rovat.

A háború által okozott legnagyobb kár az emberi életet érte. Jelen — a nagyobb városokra nem vonatkoztatható, éppen ezért kisebbítő — reprezentáció szerint a helységek lakosságának mintegy 40% -át szedte áldozatul, vagy szakította távolra a háború.²⁰ Nem is szólva e veszteség morális és pszichológiai hatásáról, mindez, ha nem is a munkaerő mennyiségében, de — hisz zömmel ilyen évjáratok voltak — minőségében éreztette hatását.

Ami a személyi veszteségek mellett a tárgyi károkat illeti, jellemző, hogy a helységeknek többségéből átlagméretű károkat jeleznek, majd sorrendben ezt követik az átlagosnál súlyosabb károk, s végül az olyan helységek (mintegy több mint 10%), amelyek fölött közvetlen kártevés nélkül vonult el a háború.²¹ S a károk leggyakoribban az épületekben, majd az állatokban estek, aztán valamivel ritkábban az egyéb ingóságokban (gazdasági felszerelésekben) és még ritkábban a ruházatban és terményben fordultak elő. Bár az összeírás nem a háborús károk körében tért ki a földreformmal kisajátított nagybirtokok nagyobb, s többnyire a földművesszövetkezeteken keresztül az újgazdák használatába került mezőgazdasági-ipari inventárjaira, mégis (az elhallgatottakon kívül) föltehetően a háborús rombolásokkal kapcsolatos, hogy a helységeknek mindössze $15\text{—}16\%$ -ból jelez ilyen létesítményeket (szeszfőző, malom stb.).²² Hasonlóképpen a házi iparnak — mindenekelőtt a fonásnak és szövésnek — a helységek 90% -ában való jelentkezése sem vonatkoztatható el a háborút követő állapotoktól, nevezetesen az új (és nem a használt!) ipari textiliák és konfekciók úgyszólván nullára csökkent bolti árusításától.²³ Adatainkból az is kiderül, hogy e károk okozói többnyire — sorrendben — a frontállások, a tüzesetek és a bombázások voltak.

Az egyeseket közvetlenül érintő károk mellett a kommunális létesítményekben vagy szolgáltatásokban okozott rombolások hatását már minden lakos egyaránt érezte. Az egyébként is elmaradott kommunális adottságok közül talán leginkább a közlekedés sínylette meg a háborút.²⁴ Igaz, a helységeknek több mint feléből (55%) még mindig jó közlekedési lehetőségeket jeleznek, ámde ez fölöttébb viszonylagos értékű minősítés volt, mert a lehetőségeket nem a korszerű gépjárműközlekedés igényeihez, hanem a hagyományos állati erő-vonáson alapuló járműközlekedéshez viszonyították. E viszonylagosságra igen jellemző, hogy a helységeknek mindössze $12\text{—}13\%$ -ából tették szóvá konkrétan a távoli vasutat, holott ismeretes, hogy nem a vasutat ért súlyos háborús rongálások után, de még azt megelőzően is jóval előfőlt volt azon helységek aránya, amelyekből a vasút messze esett. Minderre tekintettel tehát valójában súlyosnak kell venni a helységek ama 25% -ának közlekedési ellátottságát, amelyekben többnyire a lerombolt híd, vagy a bekötő út járhatatlansága miatt gyengének vagy rossznak jelezték azt.

A villany- és vízellátottságnál már nem ily viszonylagosak a minősítések. Bár előbbiben a háborús kár nagyobb volt, mint az utóbbiban, mégis a helységek majdnem 60% -ának teljes villanyellátatlansága nem elsősorban a háborús károkra, hanem — az európai viszonylatban is sűrű település ellenére — a villanyosítás súlyos elmaradottságára utal.²⁵ Ami pedig a vízellátást illeti, annak ese-

²⁰ Összesítések 30. rovat.

²¹ Összesítések 48. rovat.

²² Összesítések 9. rovat.

²³ Összesítések 22. rovat.

²⁴ Összesítések 43. rovat.

²⁵ Összesítések 47. rovat.

tenkénti jó minősítésével majdnem kétszerannyi helységből beérkezett rossz minősítés áll szemben.²⁶ Hasonlóképpen a vízellátás színvonalára vall a közkutak aránya is, amely felényi részét teszi a saját használatú kutak mennyiségének. Ugyancsak erre utal, hogy a helységeknek mindössze 1—2%-ából jeleznek vezetékes (csapos) vízellátást. Egyébként a víznyerési formák közül a főhelyet a fúrt és az ásott kutak foglalják el, s ezeket csak távolról követi a természetes víznyerési mód (forrás, patak stb.). Jól minősíti talán még az is a vízellátás színvonalát, hogy a legelterjedtebb a gémeskút, amelyhez képest a szivattyús-kút csak ritkábban fordult elő a helységekben.

Reprezentatív adataink az egészségügyi és iskola-ellátottság helyzetébe is betekintést engednek. Ezek szerint a helységeknek mintegy 60%-ából jeleztek jó vagy kielégítő, s mindössze 15%-ában rossz egészségügyi ellátottságot. Am a rossz egészségügyi ellátottság konkrét okának helyenkénti megjelölése ismét jól jellemzi e minősítések viszonylagosságát — s talán mondhatni: a mögöttük rejlő igények elmaradottságát is —, mivel eme okok között csak igen-igen ritkán szerepel az egyébként közismerten kisszámúban meglévő egészségügyi intézmények (orvosi rendelő, gyógyszerár stb.) hiánya, viszont annál többször a szükséges gyógyszer nélkülözése. Nyilvánvaló, hogy sem ez, sem a másik konkrét ok, a járványos vagy egyéb betegség (pl. bőrbetegség) elterjedése egyaránt nem vonatkoztatható el a hazai egészségügyi viszonyok színvonalától és a háború károsító hatásától.

Ami az iskolaviszonyokat illeti, ha azt tekintjük, hogy adataink szerint a helységeknek mindössze töredékszázaléka (0,2%) állott elemi iskola nélkül, a helyzet nem is látszik oly rossznak. Eme, a letűnt rendszer által hagyományozott a tömegek körében elterjesztett alsófokú iskolázás természetesen mint az ellenforradalom eszmei eszköze, Jánus-arcú eredmény volt, nem is szólva arról, hogy ezzel még távolról sem oldódott meg az egyes helységekhez tartozó szórványtelepülések igen-igen elmaradott iskolaellátottsága.

A háborús károkkal és a kommunális viszonyok elmaradottságával kapcsolatban még általában meg kell jegyezni, hogy az összeírással fölmért helyzet, akár közvetve, akár közvetlenül: munka és anyagiak igénybevételével, nem csupán a gazdaságok rekonstrukcióját nehezítette. Azt követően és tágabb értelemben is fékezőleg hatott a mezőgazdaság továbbfejlesztésére, amennyiben e helységek lakosságának társadalmi magatartását nem csupán e továbbfejlesztést elősegítő közvetlen termelői beruházások, hanem az elmaradott kommunális viszonyokat érintő, fokozottan szükséges nem közvetlen termelői beruházások alakulása is jelentősen befolyásolta.

Ш. ОРБАН

ДАННЫЕ К ИЗУЧЕНИЮ УСЛОВИЙ НА ДЕРЕВНЕ ПОСЛЕ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕФОРМЫ

Резюме

Данные получены в результате разработки переписи, проведенной в начале 1946 года, в одной трети населенных пунктов Венгрии. Тематически они касаются трех проблем:
1. В связи с земельной реформой и крестьянами, получившими землю, данные обращают внимание на то, что несмотря на достижения остался неразрешенным ряд аграрных

²⁶ Összesítések 45. rovat.

проблем (аграрное перенаселение, безработица, элементарная необеспеченность). Величина поземельной собственности, измеряемая хольдами наделенной земли, даже у крестьян, вновь получивших землю, могла рассматриваться только как основа, так как восстановление хозяйств как правило было возможно только с использованием ресурсов вне собственного хозяйства.

2. Складывание партийной и политической обстановки среди крестьян, получивших землю, наглядно показывает факт, что после того, как на парламентских выборах осенью 1945 года Партия мелких сельских хозяев получила абсолютное большинство голосов, к началу 1946 года здесь же три левых партии имели большинство (60%). В то же время сравнительное большинство членов местных комиссий по проведению земельной реформы, игравших важную роль в формировании политической обстановки, состояло в Коммунистической партии. Все это обеспечило в деревнях благоприятные предпосылки к наступлению Левого блока против реакции весной 1946 года.

3. Ущерб, причиненный войной и существовавшие коммунальные условия в большинстве населенных пунктов в значительной степени задерживали реконструкцию хозяйств. Цифровые данные показывают степень и распространенность причиненного войной ущерба и указывают одновременно на тормозящий эффект капитальных затрат по восстановлению, который сказывается на сельском хозяйстве до сих пор, после окончания реконструкции.

S. ORBÁN

CONTRIBUTIONS A L'ÉTUDE DES CONDITIONS RURALES APRÈS L'EXÉCUTION DE LA RÉFORME AGRAIRE

Résumé

Les données sont puisées d'un recensement dressé au début de 1946 et s'étendant sur les 2/3 des localités du pays. Quant à la thématique elles se rapportent à trois problèmes:

1. *En connexion avec la réforme agraire et les bénéficiaires* ces données font ressortir qu'à côté des résultats toute une série de problèmes relatifs à la question agraire (surpeuplement agricole, chômage, manque de ressources élémentaires etc.) restèrent irrésolus. L'étendue des propriétés pouvant être précisée à la base des arpents leur attribués ne servit, même au cas des nouveaux ruraux, que de cadre vide n'étant pas à reconstruire que moyennant des ressources extérieures aux propres exploitations.

2. Comparées aux élections parlementaires de l'automne 1945 ayant assuré la majorité absolue au parti des petits propriétaires les élections déroulées début 1946 et garantissant la majorité des voix (60%) aux trois partis de gauche y représentèrent fort bien la formation *des conditions de parti et politiques*. La majorité relative des membres des comités pour la réforme agraire ayant eu un rôle important quant à la formation des conditions rurales fut en effet adepte du Parti communiste. Toutes ces circonstances n'étaient pas sans créer dans les villages des conditions favorables pour l'attaque lancée par le Bloc de gauche au printemps 1946.

3. *Les dégâts de guerre et les conditions communales* ne firent qu'entraver dans la plupart des localités la reconstitution des exploitations. Les données précisent numériquement la mesure de ces dégâts tout en indiquant d'avance cet effet freinateur qui, même après l'achèvement de la reconstruction, se fait prévaloir jusqu'à présent dans l'agriculture.